

e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1
(Mayıs/May 2022)

Cerîr b. Abdullah el-Becelî: Kabilesi, Hz. Peygamber İle İlişkileri ve İrtidâd Olaylarındaki Rolü

Jarîr b. ‘Abdallâh al-Bajalî: His Tribe and Relationship with the Prophet, and Role in Apostasy Cases

Yasemin Barlak

Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr., Sinop University, Faculty of Theology,
Department of History of Islam
Sinop/Turkey

ybarlak@sinop.edu.tr

orcid.org/0000-0001-9750-0623

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 07 Şubat 2022

Date Received: 07 February 2022

Kabul Tarihi: 22 Nisan 2022

Date Accepted: 22 April 2022

Yayın Tarihi: 31 Mayıs 2022

Date Published: 31 May 2022

Yayın Sezonu: Bahar

Publication Season: Spring

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1069717>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Atıf/Cite as

Barlak, Yasemin. "Cerîr b. Abdullah el-Becelî: Kabilesi, Hz. Peygamber İle İlişkileri ve İrtidâd Olaylarındaki Rolü". *Dergiabant* 10/1 (Mayıs 2022), 95-115.

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1069717>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Bolu, 14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Cerîr b. Abdullah el-Becelî: Kabilesi, Hz. Peygamber İle İlişkileri ve İrtidâd Olaylarındaki Rolü

Öz

Mekke'nin fethinin ardından farklı bölgelerden Hz. Peygamber'e bağlılık bildirmek için Medine'ye gelen Arap kabileleri içerisinde Yemenli kabilelerden biri olan Becîle kabilesi ve lideri Cerîr b. Abdullah el-Becelî de bulunuyordu. Hz. Peygamber, Cerîr'i Medine'deki Müslümanlara tanıttı, insanların onu benimsemelerini ve ona saygı duymalarını sağladı. Onu diğer kabile liderlerine örnek olarak gösterdi ve yanında tuttu. Cerîr, Hz. Peygamber'den aldığı talimatla Yemenlilerin en meşhur putlarından biri olan Zülhalesa'yı imha etti. İslam'a girip Hz. Peygamber'in devletine tabi olduktan sonra dinine ve devletine sıkı sıkıya bağlandı. Kısa bir süre içinde Hz. Peygamber'e yakınlıkta en az Ensar ve Muhacir kadar ön plana çıktı. Hz. Peygamber Yemen tarafında ortaya çıkan irtidâd hareketlerinden rahatsızdı. Bölgenin Müslümanların kontrolünden çıkmaması için Yemenli liderlerin desteğine ihtiyaç duyuyordu. Cerîr bu konuda Hz. Peygamber'in isteklerini yerine getirdiği gibi Hz. Ebubekir'in halifeliği döneminde de çeşitli görevler alarak çalışmalarına devam etti. Mürtedlere karşı savaştı. Cerîr b. Abdullah güzelliği ile dikkat çeken, İslamî hassasiyeti yüksek bir sahabî idi. O uzlaştırıcı tavrının yanında Hz. Peygamber'e biat sırasında söz verdiği şekilde dinin gereklerini insanlara daima hatırlatan tutumu ile hafızalarda yer etti. Bu makalede Cerîr b. Abdullah tanıtılarak kabilesi, yaşadığı coğrafyanın dinî-siyasi konumu, Hz. Peygamber ile ilişkileri ve Hz. Ebubekir dönemindeki faaliyetleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Cerîr b. Abdullah, Becîle Kabilesi, Zülhalesa, İrtidâd Olayları.

Jarîr b. 'Abdallâh al-Bajalî: His Tribe and Relationship with the Prophet, and Role in Apostasy Cases

Abstract

The Bajîla tribe, a Yemenite tribe led by Jarîr b. 'Abdallâh al-Bajalî, was among the Arab tribes which, after the conquest of Mecca, came to Medina to give an allegiance to the Prophet Muhammad, who introduced Jarîr to the Muslims in Medina and ensured that they embraced and respected him. He held him up as an example to other tribe leaders and kept him onside. Upon the order he took from the Prophet Muhammad, Jarîr destroyed Dhu'l-Khalasa one of the most famous idols of the Yemenites. After Jarîr became Muslim and owed allegiance to the Prophet's state, he firmly adhered to his religion and state. Soon, he became comparable to the Anşâr and the Muhâdjirün in terms of closeness to the Prophet Muhammad. The Prophet was annoyed by the emerging cases of apostasy around Yemen. He needed the support of Yemeni leaders to keep the Muslim control over the Yemeni people. In this context, Jarîr did the Prophet's bidding and also continued to serve during the caliphate of Abû Bakr by carrying out various tasks. He fought against apostates. Standing out with his handsomeness, Jarîr b. 'Abdallâh was one of the Prophet's companions with high Islamic sensitivity. In addition to his conciliator attitude, he made a mark with his efforts to remind people the requirements of religion as he promised the Prophet during his submission. This essay introduces Jarîr b. 'Abdallâh and examines his tribe, the religious and political characteristics of the land he lived in, his relationship with the Prophet, and his activities during the era of Abû Bakr.

Keywords: Islamic History, Jarîr b. 'Abdallâh, Bajîla Tribe, Dhu'l-Khalasa, Apostasy.

Giriş

Cerîr b. Abdullah el-Becelî, sağlam inancı, Hz. Peygamber'e bağlılığı ve askerî ve siyasi sahada devleti için gerçekleştirdiği çeşitli hizmetleri ile ilk dönem İslam tarihinde iz bırakan önemli sahabîler arasında yer almaktadır. Kendisi Hz. Peygamber nezdinde sevilen ve övülen bir kişi olarak tanınmaktadır. Hz. Peygamber, Cerîr Müslüman olduktan sonra onun yanına gelmesini asla engellemediği gibi ne zaman yanında bulursa kendisine daima güler yüzle muamele etmiştir.¹ Medine'ye kendisini ziyaret için geldiğinde Hz. Peygamber Cerîr'in oturması için yere abasını sermiş, sahabeye de Cerîr'in örneğinde, bir kavmin ileri gelenini misafir ettiklerinde ona hürmet göstermelerini salık vermiştir.² Cerîr b. Abdullah Araplar arasında yakışıklı ve uzun boylu³ olmasıyla da meşhurdur. Muhabber'de onun ismi bu özellikleri sebebiyle yüzünü örten (peçe yapan) birkaç kişiden biri olarak geçmektedir.⁴ Aynı zamanda bakımlı bir insandır zira saçını ve sakalını siyah boya ile boyamaktadır.⁵ Hz. Peygamber onun için "Cerîr bizden, Ehl-i beytimizdendir" ifadesini kullanmıştır.⁶ Bu söz her sahabîye nasip olmayan çok özel bir sevgi ve samimiyetin ifadesidir. Ayrıca onun güzelliğine vurgu yapmış, "Sen, Allah'ın güzel yarattığı bir kimsesin; öyle ise, sen de ahlakını güzelleştir" diyerek nasihatte bulunmuştur.⁷ Cerîr'in güzel yüzü, Hz. Peygamber'e derin bağlılığı, dürüstlüğü ve efendiliği sebebiyle onu Medine'ye gelen heyetlerle tanıştırmış, yanında bulundurmuş, Cerîr'i bir nevi diğer kabilelerin karşısına Necran'dan gelen samimi bir Müslüman örneği olarak çıkarmıştır.⁸ Zira Hz. Peygamber'in İslam'ın Arap Yarımadası'nda egemen olması için onun gibi sadık liderlere ciddi anlamda ihtiyacı vardır. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan Cerîr,⁹ mümkün oldukça Hz. Peygamber'e yakın olmaya gayret etmiş, Hz. Peygamber'den hadis rivayet eden sahabîler arasına katılmıştır.¹⁰ Yemen'deki bir kısım liderler kabileleri ile birlikte irtidâd ederken o Hz. Peygamber'in kendisine olan güvenini boşa çıkarmamış, mürtedlerle mücadelede büyük yararlılıklar göstermiştir. Bu makalede Cerîr b. Abdullah el-Becelî'nin kabilesi, yaşadığı bölgenin İslam öncesi siyasi ve dinî durumu, Müslüman olması sonrasında Hz. Peygamber ile ilişkileri ve mürtedlerle mücadelede devleti adına aldığı görevler konu edilmiştir.

¹ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Mutî'l-Hamiyyi's-Şâmî Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi b. Abdilmecid eş-Şâmî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415/1994), 2/293 (No. 2219); Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992), 1/237; Seyyid Mahmûd Şükrî el-Âlûsî el-Bağdâdî, *Bulûğu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/302.

² Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/582; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/237.

³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/583.

⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî, *el-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstädter (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1431/2010), 232.

⁵ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, 2/291 (No. 2209).

⁶ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, 2/291 (No. 2211).

⁷ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Mecmûatü mine'l-Muhakkikîn bieşrâf eş-Şeyh Şuayb el-Arnâvûd, (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 2/534.

⁸ Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, 2/340 (No. 2420).

⁹ Ebû Manzûr Hişam b. Muhammed İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, thk. Ahmed Zeki Paşa, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1421/2000), 35.

¹⁰ Mehmet Dilek vd., "Cerîr b. Abdullah'ın Rivayet Ettiği Ahkâm Hadisleri" *Turkish Academic Research Review* 5/3 (2020), 410-437.

1. İslam'dan Önce Becîle Kabilesi ve Yemen'de Dinî-Siyasi Ortam

Cerîr b. Abdullah'ın mensubu olduğu Becîle kabilesinin Arapların hangi kolundan geldiği konusunda farklı rivayetler karşımıza çıkmaktadır. Bazı rivayetlerde Becîle kabilesinin kökeni Kahtânîlere dayandırılırken bazılarında Adnânîlerden geldiği belirtilir. Becîle kabilesinin, Arapların iki büyük kolundan biri olan Kahtânîlerden (Güney Arapları) gelmekte olduğu görüşüne göre kendisi Yemen'de bir kral olarak bilinen Sebe'nin on oğlundan biri de Becîlelilerin atası Enmâr'dır.¹¹ Araplar Sebe'nin oğullarından dördünü uğursuz, altısını ise uğurlu saymışlardır. Bu rivayete göre Lahm, Cüzâm, Âmile ve Gassân uğursuz, Himyer, Ezd, Mezhic, Kinâne, Eş'arîyyûn, ve (Becîle ile Has'amlıların atası) Enmâr uğurlu olarak ifade edilir.¹² Uğursuzluk atfedilen dört kardeş Suriye bölgesine göç etmişler, diğer altı kardeş ise Yemen'e yerleşmişlerdir.¹³

Diğer bir rivayete göre ise Enmâr, Rebi'a, Mudar ve İyâd, Nizar b. Mead'ın oğullarıdır.¹⁴ Dolayısıyla Becîlelilerin atası olan Enmâr, Arapların diğer büyük kolu olan Adnânîlerden (Kuzey Arapları) gelmektedir.¹⁵ Bu iddiaya göre Enmâr b. Nizar, kardeşleri ile birlikte Tihame ile Necd'in yukarı tarafında yaşamaktaydı. Enmar, kardeşi Mudar b. Nizar'ı yaralayınca yaşadığı bölgeden kaçmak zorunda kaldı. Bu olay sonrasında Enmâr kabilesi artık Adnânîlere değil, Kahtânîlere yani Yemenlilere mensup olarak gösterildi. Enmar'ın oğulları Becîle ve Has'am Serat dağlarına göç ettiler.¹⁶ Bir rivayete göre bu kabilenin nesebi anneleri Becîle'den gelmekteydi¹⁷ ve Becîle Enmâr'ın kızıydı.¹⁸ Cerîr b. Abdullah'ın mensubu olduğu Kasr b. Abkaroğulları bölgedeki yerleşik kabilelerle savaşarak Halye topraklarına, Üsâlîm ve çevresine yerleşti. Serat'ı da ele geçirdi. Diğer kardeş kabile olan Has'amlılarla da savaşan Becîleliler Serat ile birlikte Turabe denilen Serat ile Necran arasındaki geniş bir vadiyi ele geçirmeyi başardılar. Becîlelilerin Ahmesoğulları adı verilen kolu da babalarının, kardeşi Zeyd tarafından öldürülmesi sebebiyle Zeydoğulları ile savaştılar ve onlara ait topraklara yerleşmeyi başardılar. Becîle içinde sürekli çatışmalar yaşanması, kabilenin birçok kolunun yaşadıkları topraklardan ayrılarak farklı kabilelerle birleşmesine sebep oldu. Kabilenin bazı kolları ise Bahreyn, Uman ve Yemame tarafı gibi uzak bölgelere dağıldı. Çoğunluğu Necran'da yerleşik olan Becîleliler ve Has'amlılar kendilerini Kahtanî olarak kabul etmekteydi.¹⁹ Necran'daki Becîlelilerin lideri olan Cerîr b. Abdullah'ın İslam'dan sonraki dönemde en büyük hedeflerinden biri farklı bölgelere dağılmış olan kabilesini tekrar bir araya getirmek oldu.²⁰

¹¹ Cevad Ali, *el-Mufassal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslam* (b.y.: Dâru's-Sâkî, 1422/2001), 2/167.

¹² Cevad Ali, *el-Mufassal*, 2/15.

¹³ Mustafa Fayda, "Kahtân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/201-202.

¹⁴ Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdilaziz b. Muhammed el-Bekrî el-Endelüsî, *Mu'cemü me'sta'cem min esmâi'l-bilâd ve'l-mevâdi* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 1/5; Cevad Ali, *el-Mufassal*, 2/167.

¹⁵ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/237.

¹⁶ Bekrî, *Mu'cemü me'sta'cem*, 1/58; Cevad Ali, *el-Mufassal*, 8/62.

¹⁷ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/237.

¹⁸ Cevad Ali, *el-Mufassal*, 8/37.

¹⁹ Bekrî, *Mu'cemü me'sta'cem*, 1/57-63.

²⁰ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmülî Ebû Ca'fer et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967), 3/365.

Becîle kabilesi, özellikle Cerîr b. Abdullah'ın mensubu olduğu Kasr b. Abkarlılar İslam'dan önce emaneti korumak ile meşhurdu. Nitekim onlara yabancı biri misafir olduğunda onun malı alınıp değeri hesaplanıyor, sonra güvenilir bir kişiye emanet ediliyor, yabancı bu kabile içinde kaldığı süre boyunca yedirilip içiriliyor ve emniyeti sağlanıyordu. Ayrılacağı vakit ise malı ona aynı şekilde geri iade ediliyor, emniyet içinde gideceği yere ulaştırılıyordu. Bu kişi ölürse cenazesi defnediliyor, öldürülürse kanı talep ediliyordu.²¹ Yine Cerîr b. Abdullah, Kelb kabilesinden Hâlid b. Ertât ile İslam'dan önce girdiği münaferede,²² Kelb kabilesine karşı kendi kabilesinin üstün özelliklerini belirtirken Becîle kabilesini savaştı, cömert, az ile yetinen, gerekirse günlerce oruç tutan, zorluklarla mücadeleden korkmayan bir kabile olarak tanımlamıştı.²³

Becîle kabilesi, Necran'ın kuzeyinde geniş bir bölgede yaşamaktaydı. Necran Yemen'in kuzeyinde, Hicaz ile Yemen arasında bulunan bölgenin adıdır.²⁴ Bu bölge tarihte Arap Yarımadası'nın kara ulaşım ağı içerisinde önemli bir yere sahipti. Necran, Hadramut'tan Hicaz, Bahreyn, Irak, Filistin ve Suriye'ye uzanan ticaret yollarının bağlantı noktasında bulunmaktaydı.²⁵ Ayrıca Necran'dan Devâsir'e, el-Eflâc'a, Yemâme'ye ve Körfez sahiline giden yol buradan Irak'a kadar ulaşmaktaydı.²⁶ Verimli topraklara sahip bir vaha olan Necran bölgesi deri ve dokuma ürünleri ile tanınmıştı.²⁷ Yemen ve Necran kumaşları ve bu kumaştan yapılan elbiseler yarımada'nın genelinde ve özellikle Hicaz bölgesinde büyük ilgi görüyordu.²⁸ Necran'ın bereketli toprakları halkının kalabalık, şehrinin ise mamur olmasını sağlamıştı.²⁹

Necran aynı zamanda farklı dinlere ve kültürlere de mekân olmuş bir bölgeydi. Güney Arabistan'da Hıristiyanlar, Yahudiler, Mecûsîler ve Becîle kabilesinin de içerisinde bulunduğu putperestler yaşamaktaydı.³⁰ Hıristiyanlık buraya tacirler, misyonerler ve özellikle Habeşistan yönetimi aracılığı ile ulaşmıştı. V. yüzyılda Hîre ile ticari ilişkileri olan Necranlı Hannân (Hayyân) buradaki Nestûrîlerden etkilenmiş, memleketine dönünce ailesi ve çevresindekileri Hıristiyan yapmak için büyük çaba sarf etmişti. Bizans İmparatoru

²¹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 243.

²² Münaferede, iki kişinin birbirine karşı kendisini övmesine denilmektedir. Ebu'l-Fazl Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 5/226. Cahiliye döneminde Araplar övünmeyi çok severlerdi. Çoğunlukla panayırlarda bu amaçla karşı karşıya gelirler, bir hakemin karşısında kendilerinin ve kabilelerinin üstün özelliklerini sayarak galip gelmeye çalışırlardı. bk. Rıza Savaş, "İslâm'dan Önce Hicaz Bölgesindeki Araplarda Tarih", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 258-259.

²³ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/301.

²⁴ Ya'kûbî, Necran ve Tebâle bölgesini Mekke arazisine dahil etmektedir. Ahmed b. İshak b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *el-Buldân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 154. İbn Hurdâzbih, Necran ve Taif'in Mekke'ye Necid ile bağlandığını belirtirken, İbn Havkal, Necran'ı Yemen'e, Bekrî ise el-Arud'a, dahil etmiştir. bk. Ebu'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah el-Ma'rûf bi'bn-i Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (Beyrut: Dâru Sâdır Ofset Leiden, 1306/1889), 133; İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014), 44-45; Bekrî, *Mu'cemü me'sta'cem*, 1/12.

²⁵ Mustafa L. Bilge, "Necran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/507.

²⁶ Cevad Ali, *el-Mufassal*, 1/221.

²⁷ Bilge, "Necran", 32/507.

²⁸ İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, 166-167.

²⁹ Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm (İslâm'ın Doğuşu)*, çev. Ahmed Serdaroğlu (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1976), 57.

³⁰ Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı* (Ankara: AÜİF Yayınları, 1982), 16-22.

Iustinianos döneminde (527-565) şiddetli baskılardan kaçan monofizitlerin bölgeye yerleşmeleri ile Necran Doğu kilisesinin Güney Arabistan'daki merkezi haline geldi. Himyerî hükümdarlarından Zûnüvâs'ın 523 yılında din olarak Yahudiliği seçmesi bölgedeki Hıristiyanlar için büyük bir talihsizlik oldu. Zûnüvâs önce Yemen'in belli bölgelerini, ardından Necran'ı ele geçirdikten sonra buradaki Hıristiyanlara zulmetti. Onları inançlarından vazgeçirmeye çalıştı. Hatta içi ateş dolu hendekler (uhdûd) hazırlatarak çok sayıda Hıristiyan'ı buralarda yaktırdı. Nitekim Kur'an'da Burûc sûresinde, "O çukurları, alev alev yanan ateş çukurlarını hazırlayanlar mahvolmuşlardır" şeklinde başlayan ve devam eden ayetlerde bu hadiseden söz edilmektedir.³¹ Esasen Himyerîlerin son hükümdarı Zûnüvâs, halkı Yahudileştirmek suretiyle Hıristiyanlığı ortadan kaldırarak Habeşlilerin Necran'daki etkisini bitirmeyi hedefliyordu.³² Böylece asıl olarak Bizans'ın bölgedeki hâkimiyetine son verebilecekti. Belki bir Yahudi krallığı kurabilecekti. Yemen, Hindistan'dan Avrupa'ya kadar uzanan ticaretin kilit noktasıydı. Kervanlarla yapılan ticaret bir yana deniz yoluyla gerçekleşen ticari hareketlilikte de Babülmendeb Boğazı'na hâkimiyet gerekmektedir. Zûnüvâs Kızıldeniz üzerindeki Bizans'a ait tüccar gemilerini yağmalatıp, Hıristiyan tüccarların Yemen'e gelmelerini engelleyerek onları bölgeden çekilmek zorunda bıraktı. Habeşistan bu gelişmelerden ekonomik açıdan olumsuz etkilendi.³³ Zûnüvâs'ın Necran'da Hıristiyanlara yaptığı zulüm üst boyutlara ulaştıkça Habeşliler Bizans'ın desteği ile 525 yılında Yemen'e geldiler ve Zûnüvâs'ı mağlup ederek bölgeyi tekrar ele geçirip Hıristiyanlığın merkezi haline getirmeyi başardılar. Necran zaman içinde Hıristiyanlığın hac merkezlerinden biri oldu.³⁴

Kendi komutanı Eryât'ı alt ederek Yemen'de Habeşistan valiliğini elde etmeyi başaran Ebrehe, bu defa Hıristiyanlık adına putperest Arapları hedef aldı. Arapların Mekke'yi merkez edinmeleri ve her yıl Kâbe'yi ziyaret etmek için birçok farklı bölgeden buraya akın etmeleri Ebrehe'yi rahatsız etti.³⁵ Hicaz Arapları kervanlarla yapılan ticarete Yemenlileri geçmişti. Yazın Şam'a, kışın Yemen'e düzenli seferler yapıyorlardı.³⁶ Abdi Menâfoğullarının çevre devletlerle yaptığı ticarî anlaşmalar neticesinde Mekke dinin yanı sıra ticaretin de merkezi olmuştu.³⁷ Ebrehe, Arapları Hıristiyanlaştırarak Yemen'i Hıristiyanlığın merkezi haline getirmek ve ekonomik açıdan coğrafyayı kontrol altına almak istiyordu. San'a'da Kâbe'ye karşılık bir ibadet merkezi olması amacıyla yaptırdığı meşhur

³¹ Kur'an Yolu (Erişim 10 Nisan 2022), el-Burûc 85/4-10; Taberî, *Târîh*, 2/123.

³² Mahmut Kelpetin, *İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 98.

³³ Nuh Arslantaş, "Zûnüvâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/511-512.

³⁴ Zekiye Sönmez, "Necrân'da Hıristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Hıristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri"; *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2017), 129-130; Bilge, "Necran", 32/507-508.

³⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye, thk.* Tahâ Abdurraûf Sa'd (b.y.:Şirketü't-Tabba'atu'l-Fenniyyetu'l-Muttahide, ts.), 1/36-41; Ahmet Lütfi Kazancı, "Ebrehe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/79-80.

³⁶ Kur'an Yolu (Erişim 30 Ocak 2022), el-Kureyş 106/1-4.

³⁷ Taberî, *Târîh*, 2/252; Ahmed Emin, *Fecrû'l-İslâm*, 41-42.

Kulleys Kilisesi bu amacını gerçekleştirilmesi için yeterli olmamıştı. Ebrehe Kâbe'yi yıkmak için Mekke'ye kadar geldi. Ancak Fîl sûresinde belirtildiği gibi bu mümkün olmadı.³⁸

Yemen'i Habeş hâkimiyetinden kurtarmak isteyen Himyerilerin, Medâin'deki Kisra Enûşirvan'dan yardım almaları bu defa da bölgenin Sâsânilerin kontrolüne girmelerine sebep oldu.³⁹ 575 yılında Yemen'de başlayan Sâsânî nüfuzu 628 yılında Bâzân'ın Müslüman olmasına kadar devam etti.⁴⁰ Sâsânîlerin 627 yılında Ninova'da Bizans'a karşı aldığı mağlubiyet ve ardından ortaya çıkan taht kavgaları devletin Yemen de dâhil olmak üzere kontrolü altındaki bölgelerde siyasi gücünü ciddi anlamda zaafa uğrattı.⁴¹

İslam'dan önce Arabistan'ın farklı bölgelerinde Yahudi yerleşimleri mevcuttu. Güney Arabistan da Yahudilerin yaşadığı bölgeler arasındaydı. İslamî kaynaklarda Yahudiliğin Yemen'e gelişinin Tubba Es'ad Ebû Kerib aracılığı ile olduğu belirtilmektedir. O, Yesrib valisi tayin ettiği oğlunun öldürülmesi üzerine öfkeyle Yesrib'i yıkmaya gelmiş fakat Kurayzaoğulları Yahudilerinden iki haham, buranın ahir zaman peygamberinin hicret diyarı olacağını söyleyerek onu vaz geçirmişlerdi. Yesrib'den iki hahamı yanına alarak Yemen'e döndüğünde Yemen halkı önce Yahudiliği kabul etmedi. Bunun üzerine ateş hakemliği denilen bir usul ile putperest Himyerîler ile hahamlar mahkeme edildiler. Hahamlar galip gelince Tubba ve bir kısım Yemen halkı Yahudilik dinine girdi.⁴² İslam'ın geldiği dönemde Güney Arabistan'da Yahudiler yaşamaya devam ediyordu. Necran Yahudileri Hıristiyanlarla birlikte Hz. Peygamber'e cizye vermek sureti ile Müslümanların hâkimiyetini kabul ettiler. Necran dışında Hadramut, Bahreyn ve Uman'da da Yahudiler bulunmaktaydı. Onlar da İslam Devleti'ne bağlandılar.⁴³ Sözü edilen dönemde aynı bölgelerde Mecûsîler de bulunuyordu. Fakat bunlar Arap olmayıp daha ziyade İran'dan ticaret amacıyla gelerek bu bölgelere yerleşenler ve Ebnâdan müteşekkildi. Müslümanlar bu bölgeleri aldıklarında Mecûsîler Ehl-i Kitab için uygulandığı gibi cizye ile mükellef tutuldular.⁴⁴

Hıristiyanlık ve Yahudilik kısmen yayılsa da Arabistan'ın güneyinde diğer bölgelerde olduğu gibi putlara tapılıyordu. İslam'ın geldiği döneme kadar putperestlik gücünü muhafaza etti. Becîle ve Has'am kabilelerinin de içerisinde bulunduğu Necran çevresindeki putperest kabilelerin önemli bir kısmı Zülhalesa'ya tapmaktaydılar.⁴⁵ İfade edilenlere göre Halesa beyaz renkli kristal kuvars taşıdır. Üzeri taç şeklinde oyulmuştu. Zülhalesa ise bu taşın içinde bulunduğu ev şeklinde yapının yani tapınağın adıydı. Taşın Amr

³⁸ bk. Kur'ân Yolu (Erişim 13 Nisan 2022), el-Fîl, 105/1-4; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 46-47; İbn Hişâm *es-Sîretü'n-nebeviyye* 1/37-48; Taberî, *Târîh*, 2/130-139; Ahmet Lütfi Kazancı, "Ebrehe", 32/507-508.

³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/55-57; Taberî, *Târîh*, 2/139-142.

⁴⁰ Taberî, *Târîh*, 2/148; Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 106.

⁴¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: TTK Yayınları, 1995), 96; Cahid Kara, "Heyetler Yılı (Senetü'l-Vüfûd): Tarihsel Arka Plan Üzerine Bir İnceleme", *İSTEM* 23 (2014), 104.

⁴² İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 11-12; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/17-23; Taberî, *Târîh*, 2/105-110; Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 99-101.

⁴³ Taberî, *Târîh*, 2/121, 129; Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 106.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân*, (Beirut: Dâru Sâdır, 1416/1995), 1/348; Cevad Ali, el-Mufasssal, 8/78; Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, 22.

⁴⁵ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 34-35; Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, 51.

b. Lühay tarafından Mekke'nin güney bölgesine dikildiği belirtilmektedir.⁴⁶ Diğer rivayetlerde ise bu tapınak Mekke ile Yemen arasında Tebâle bölgesinde ya da Ablâ denilen bölgede bulunmaktaydı.⁴⁷ Becîle ve Has'am ile birlikte Devs, Ezdu's- Serât, Hevâzin'in bazı kolları, Benî Zübeyd ile Tebâlelilerin içinde bulunduğu Yemen tarafındaki birçok kabilenin Zülhalesa putuna tapınması bölge Araplarını bir araya getiriyordu.⁴⁸ Hilâl b. Âmiroğulları putun hizmetkâriydılar.⁴⁹ Diğer bir rivayete göre ise bu görevi Ümâmeoğulları yapmaktaydı.⁵⁰ Zülhalesa'ya el-Kâ'betü'l-Yemâniyye de denilmekteydi.⁵¹ Zira tıpkı Kâbe gibi burası ziyaret ediliyor, etrafında tavaf yapılıyor, hediyeler sunuluyor, fal okları çekiliyor, kurbanlar kesiliyordu.⁵² Zülhalesa'ya devekuşu yumurtasından gerdanlık takmak ise bir gelenektir.⁵³ Dişi bir put olarak tapınılan Zülhalesa⁵⁴ için kabilelerin telbiye getirdiği ifade edilmektedir. Arap kabilelerinin kendi bölgelerindeki putları için telbiye getirmeleri onların adetlerindendi. Bu âdetin Mekke'de yapılan hac ibadetinden esinlenilerek oluşturulduğu belirtilmektedir.⁵⁵ Becîleliler, Zülhalesa'da telbiye getirirken "Lebbeyk an Becîle fi bârik ve muhayyile" (Becîle, gizlide ve aşikâr olarak emrine amadedir) diyorlardı.⁵⁶ Tapınakta üç adet fal oku bulunmaktaydı. Bunlardan birinde emredici (el-âmir), diğerinde yasaklayıcı (en-nâhî), diğerinde de süre verici (el-müterabbis) yazmaktaydı. Araplar bir niyetlerini gerçekleştirmek istediklerinde bu oklardan çekerlerdi.⁵⁷ Bu bilgiler Zülhalesa'nın bölge Arapları için oldukça büyük değer taşıdığını göstermekte, kendisine Yemen Kâbesi denilmesinin sebebini ortaya koymaktadır. Esasen Arapların putları ilah kabul etmekle birlikte asıl olarak Allah'a inandıkları bilinmektedir.⁵⁸ Nitekim yeri geldiğinde putlarla tartışabiliyor, fal oklarında çıkan kararı beğenmeyip uygulamayabiliyorlardı. Kaynaklarda Zülhalesa'da böyle hadiselerin yaşandığı belirtilmektedir. İmruülkays b. Hucr Esedoğullarına baskın yapmak istemiş ancak bölgedeki kabilelerde gelenek olduğu üzere

⁴⁶ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 34; Ömer Faruk Harman, "Zülhalesa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/561.

⁴⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 317; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 34-35.

⁴⁸ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 35.

⁴⁹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 317.

⁵⁰ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 35.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Heyet (Bulak: (Sultaniyye) el-Matbaatü'l-Kübra el-Emîriyye, 1311/1893), "Fadâilu's-sahâbe", 21 (No. 3823); İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*, 4/1595.

⁵² İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 34-35; Harman, "Zülhalesa", 44/561.

⁵³ Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997), 68-69.

⁵⁴ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 11/273; Hanefî Palabıyık, "Araplarda Putperestlik ve Hicaz Putlarından/Beytlerinden Biri Olarak 'Zülhalesa'", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1, (Bahar 2017), 26.

⁵⁵ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 311.

⁵⁶ Ahmed b. İshak b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, nşr. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1423/2002), 1/219.

⁵⁷ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 47; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/207.

⁵⁸ Kur'an-ı Kerim'de müşriklerin Allah inancına sahip olduğu ifade edilmektedir. Mü'minûn Sûresi 84-90. ayetler buna örnek olarak verilebilir: *De ki: "Biliyorsanız söyleyin, bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir?" Allah'a" diyecekler. "O halde düşünmez misiniz?" de. "Peki, yedi göğün rabbi, yüce arşın rabbi kimdir?" diye sor. "Bunların rabbi Allah'tır" diyecekler. "O halde Allah'a saygınız yok mu?" de. "Biliyorsanız söyleyin, bütünüyle varlığın yönetimi elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmaya muhtaç olmayan kimdir?" de "Hepsi Allah'a aittir" diyecekler. "O zaman nasıl olup da böyle büyülenmiş gibi davranıyorsunuz?" de. Doğrusu biz onlara hakkı bildirdik, onlar ise kesinlikle yalancılardır bk. el-Mü'minûn 23/84-90.*

önce Zülhalesa'ya gidip fal oku çekmişti. Üç defa tekrarlamasına rağmen her seferinde yasaklayıcı ok çıkınca büyük bir öfkeyle okları kırdı ve puta doğru fırlattı. Ardından beddua ederek “eğer senin baban öldürülseydi beni (amacımdan) alıkoymazdın” dedi ve oklara itibar etmeksizin Esedoğullarına saldırarak onları yendi. Bu hadiseden sonra Arapların Zülhalesa'da bir daha fal oku çekmediği bildirilmektedir.⁵⁹

2. Cerîr b. Abdullah'ın Müslüman Oluşu ve Hz. Peygamber İle İlişkileri

Künyesi Ebu Amr⁶⁰ olan Becîle kabilesinin lideri Cerîr b. Abdullah el-Becelî'ye Ebû Abdullah da denilmekteydi.⁶¹ Nesebi Cerîr b. Abdullah b. Câbir eş-Şelil b. Malik b. Nasr b. Sa'lebe b. Ceşm b. Uveyf b. Huzeyme b. Harb b. Ali b. Malik b. Sa'd b. Nezir b. Kasr b. Abkar b. Enmar'dır. Oğullarının isimleri Abdullah, Ubeydullah, Münzir, İbrahim ve Beşîr olarak belirtilirken⁶² en büyük oğlu Amr'dan söz edilmemiştir. Bunun sebebi muhtemelen Amr'ın, babasından hadis rivayet etmiş olmamasıdır.⁶³

Cerîr b. Abdullah, İslam'dan önceki yaşantısında çevresinde söz sahibi, akliselim, saygın bir kişi olarak tanınıyordu.⁶⁴ Becîle kabilesinin efendisiydi.⁶⁵ Mekke'nin fethinin ardından⁶⁶ hicrî 10. sene Ramazan ayında (Ramazan 10/Aralık 631) kabilesinden 150 kişiyi alarak Hz. Peygamber'i görmek için Medine'ye geldi.⁶⁷ Kendisi daha önce Müslüman olmuştu. Kabilesinin İslam'a girişine önemli ölçüde katkı sağladı. Cerîr, henüz Mekke fethedilmeden Hz. Peygamber ve İslam dininden haberdar olmuş, bu konuda araştırma yapmış ve iman etmişti. Onun Yahudi bir tüccarla yaptığı konuşmalar sayesinde ilahi kitap ve peygamberlik konusu hakkında bilgi sahibi olduğu ve bu bilgilerin onun İslam'a girmesinde etkili olduğu ifade edilmektedir.⁶⁸ Bu çok şaşırtıcı değildir. Zira yukarıda belirttiğimiz gibi Cerîr'in yaşadığı bölge olan Necran ve çevresi birçok dini bir arada barındırmaktaydı. Bölge halkı muhtemelen peygamberlik ve vahiy kavramlarına pek de yabancı değildi.

⁵⁹ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 47.

⁶⁰ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 2/290; Taberî, *Târîh*, 3/577.

⁶¹ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/237.

⁶² Ebû Muhammed Ali. b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî ez-Zâhirî, *Cemheretü ensâbi'l-Arab* thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 1/387; İbn Abdilberr Cerîr b. Abdullah'ın nesebini Cerîr b. Abdullah b. Câbir; eş-Şelbil b. Malik b. Nasr b. Sa'lebe b. Ceşm b. Uveyf b. Huzeyme b. Harb b. Ali b. Malik b. Sa'd b. Nezir b. Kasr b. Abkar b. Enmar b. İraş b. Amr b. Ğavs el-Becelî olarak belirtmektedir bk. İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/236.

⁶³ Mustafa Fayda, “Cerîr b. Abdullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/411.

⁶⁴ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/301.

⁶⁵ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/237.

⁶⁶ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 35. Pek kabul görmeyen bir rivayete göre Cerîr Hz. Peygamber'in vefatından kırk gün önce Müslüman olmuştur. İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/237. Ancak Cerîr'in Hz. Peygamber ile birlikte veda haccına katıldığı göz önüne alındığında bu bilgi pek gerçekçi görünmemektedir. Bununla birlikte İbn Hacer onun Necaşî'nin ölüm haberi ile ilgili hadisi nakletmiş olması sebebiyle Mekke'nin fethinden daha önce Müslüman olduğunu belirtmektedir. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/582.

⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/261; Taberî, *Târîh*, 3/158; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alfî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-târîh*, thk. Ömer Abdü's-Selâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997), 2/168.

⁶⁸ Fayda, “Cerîr b. Abdullah”, 7/410; Mehmet Ali Kapar, *Heyetler Hz. Peygamber Dönemi Diploması* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 250.

Hz. Peygamber için İslam'ın tebliği ve devletleşme sürecinde Güney Arabistan'ın farklı bir değeri vardı. Bölgedeki yerleşik Arapların Müslüman olması İslam Devleti'nin gelecekteki hedefleri için büyük önem taşıyordu. Zira bölge güney-kuzey ticareti açısından vazgeçilmezdi. Arap Yarımadası'nın ve Mekke'nin güvenliği Güney Arabistan'ın İslam'a bağlanması ile mümkündü. Stratejik öneme sahip olan Yemen, İslam'ın geldiği dönemde halen Bizans ve Sâsânîlerin tahakkümüne açıktı. Dolayısıyla Kahtânîlere yurt olan bu bölgedeki kabilelerin İslamlaşması ve Medine'ye bağlanması gerekiyordu. Aynı durum Yemenliler için de geçerliydi. Gittikçe güçlenen Medine merkezli İslam Devleti'ne tabî olmak hem Yemen'deki Sâsânî nüfuzunu ortadan kaldırmak hem de ticari harekette pay sahibi olmak bakımından önemliydi. Yakın geçmişte Bizans ile Sâsânîler arasında sürekli rekabetin yaşandığı Yemen'in bu güçlerin tasallutundan tamamen kurtulması gerekiyordu.⁶⁹ Bölgede kendisini melik olarak tanımlayan liderlerin yönetiminde çok sayıda bölgesel güçler vardı.⁷⁰ Sâsânî erkekleri ile Yemenli kadınların evliliklerinden doğan Ebnâ adı verilen grup ise son dönemde etkisini gösteren diğer bir siyasi güçtü. San'a'nın yönetimi onlardaydı.⁷¹ Bu şartlar altında lider ve nüfuzlu şahsiyetlerin İslam'a girmesi kendilerine tabi olan kabilelerin Müslüman olması açısından oldukça önem taşıyordu. Çoğunluğu müşrik olan Arapların İslam dinini benimsemesi bölgedeki Yahudi ve Hıristiyanların etkisini kırmak bakımından da önemliydi. Cerîr b. Abdullah işte bu yüzden Hz. Peygamber için çok değerli bir isimdi. Çünkü o Yemen'deki pek çok kabile liderinin aksine Becîle kabilesinin lideri olarak samimi bir kalp ile iman etmişti. İnancı siyasi hedeflerinin önündeydi. Hz. Peygamber'e gönülden bağlıydı. İslam'ın emirlerini benimseme konusunda Ensar ve Muhacir kadar gayretliydi. Zira Müslümanlar arasında Allah yolunda hicret eden, cihad eden, dinde önder olan seçkin bir sahabî olarak tanımlanmaktaydı.⁷² Kendisinin önde gelen hadis râvilerinden olması onun Medine'ye bir süre yerleştiğini ve bu süre içinde Hz. Peygamber'le güçlü bir iletişim kurduğunu göstermektedir.⁷³

Cerîr henüz Medine'ye gelmeden Hz. Peygamber'in onun hakkında düşünceleri müspetti. Hatta kendisini tanıyor ve ona ciddi anlamda değer veriyordu. Öyle ki o Hz. Peygamber'in mescidine girmeden az önce Rasûlullah sahabeye "bu vadiden size Yemen'in en hayırlılarından olan ve yüzünde hükümdarlık izi bulunan bir kişi gelecek" demiş ve az sonra Cerîr b. Abdullah kabilesi ile beraber Medine'ye gelivermişti.⁷⁴ Cerîr b. Abdullah'ın kabilesinin Necran ile Hicaz arasında yerleşik olduğunu ifade etmiştik. Esasen Hicaz'a oldukça yakın bir bölgeden olmakla birlikte Hz. Peygamber'in onu Yemenlilerden kabul

⁶⁹ Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, 9-16. Hz. Peygamber döneminde Yemen'de siyasi durum ve bölge Araplarının Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e tabi olmaları konusunda bk. Kara, "Heyetler Yılı (Senetü'l-Vüfûd): Tarihsel Arka Plan Üzerine Bir İnceleme", 101-106.

⁷⁰ İslam'dan önce Yemen'de birbirinden bağımsız seksen dört mihlâf olduğu belirtilmektedir. Ya'kûbî, *Târîhu Ya'kûbî*, 1/172.

⁷¹ Taberî, *Târîh*, 2/148; Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, 9-16.

⁷² Nasr b. Müzâhim el-Minkarî, *Vak'atü Siffîn*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn (Beyrut: y.y., 1410/1990), 22.

⁷³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mukaddemî, *et-Târîh ve esmâ'ü'l-muhaddişin ve künâhüm*. thk. Muhammed b. İbrahim el-Luhayyidân (b.y.: Dâru'l-Kütüb ve's-Sünne, 1415/1994), 38.

⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/261; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/237.

etmesi Becîle kabilesinin Yemenlilere nispet edildiğini onaylamakta ve Güney Arabistan'ı temsil eden kabileler içerisinde yer aldığını göstermektedir.

Cerîr, Mescid-i Nebî'de Hz. Peygamber'in karşısına çıkmadan önce yeni elbiselerini giyerek Hz. Peygamber'e olan bağlılığını bildirmek üzere hazırlığını yaptı. Rasûlullah'ın yanına Müslüman olduğunu ilan etmek ve ona biat etmek için gelmişti. Hz. Peygamber Ensar ve Muhacirden oluşan yakın çevresine onu tanıtmak ve dikkatleri onun üzerine çekmek için huzuruna gelmeden önce onu methederek insanları hazır hale getirdi. Cerîr meclisin içerisinde girdiğinde ise oturması için yere abasını serdi ve ona saygı duyulmasını sağlamak üzere bizzat kendisi örnek oldu.⁷⁵ Böylece Cerîr için Müslümanlar nezdinde akıldan çıkmayacak, kalıcı bir saygınlık oluşturdu. Hz. Peygamber elini Cerîr'e uzattı ve "Allah'tan başka ilah olmadığına, benim onun elçisi olduğuma şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak, Müslümanlara nasihat etmek ve Habeşli bir köle de olsa yöneticiye itaat etmek üzere bana biat eder misin?" diye sordu. Cerîr hiç tereddüt etmeksizin "evet" dedi ve böylece Hz. Peygamber'e biat etti. Kabilesinden onunla birlikte gelen heyet de biat ettiler.⁷⁶ Diğer bir rivayete göre Cerîr, Hz. Peygamber'e namaz kılmak, zekât vermek ve Müslümanlara nasihat etmek üzere biat etmişti.⁷⁷ Cerîr b. Abdullah ve heyetine Hz. Peygamber çok ilgi gösterdi. Cerîr, Medine'ye geldiğinde Akabe biatlerine katılmış olan Ensar'ın ileri gelenlerinden Ferve b. Âmr el-Beyâdî'nin evine misafir oldu.⁷⁸

Rasûlullah'ın Cerîr'den bilhassa insanlara nasihat etmesini istemesi dikkat çekicidir. Hz. Peygamberin bu isteği Cerîr'in İslam'ı zihnen ve ahlaken özümsemişliğini, iyi bir hatip ve insanlar içerisinde etkili olabilecek karizmatik bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Onun insanlara anlatabileceği çok şey vardı. Nitekim farklı bölgelerde topluluklar halinde İslam'a giren birçok kabile, İslam'ı seçerken Medine merkezli İslam Devleti'nin Arap Yarımadası'nda gittikçe artan siyasi gücünün farkında olarak Hz. Peygamber'e bağlılık bildiriyorlar, İslam'ı sadece genel hatları ile öğrenerek iman ediyorlardı. İmanın kalplerine yerleşmesi için Cerîr gibi kişilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah bedevilerin örneğinde esasen bu dönemde imanı özümsemiş olmayan diğer kabilelerin durumuna da işaret etmiştir: "Bedeviler 'iman ettik' dediler. Şunu söyle: 'Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah'a ve Rasulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz'; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."⁷⁹ Gerçekten de Hz. Peygamber daha vefat etmeden Yemen'de sahte peygamberlerin ortaya çıkmaya başlaması daha pek çok sorunlar yaşanacağını ilk belirtileri olmuştur. Dolayısıyla bölge halkını sağduyuya davet edecek, tekrar imana çevirecek, doğru davranışı telkin edecek insanlara büyük ihtiyaç vardır. Kaldı ki Cerîr, sözü dinlenir şahsiyetler içerisinde yer alan bir sahabî olarak daha sonra gerçekleşecek olan Irak fetihlerinde ve yöneticilik yaptığı dönemlerde birçok siyasi ve sosyal meselelere tanık olacak, düşünce ve davranışları ile insanlara örnek olacak, Hz. Peygamber'den aldığı nasihat

⁷⁵ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/237.

⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/261.

⁷⁷ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 2/350 (No. 2468).

⁷⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/261.

⁷⁹ el-Hucurât 49/14.

görevini büyük bir hassasiyetle yerine getirecektir.⁸⁰ Rasûlullah onun Müslümanlar adına güzel çalışmalar yapacağını farkındaydı. Bu sebeple Cerîr'den büyük beklentileri vardı. Cerîr hem Hz. Peygamber'e ve İslam dinine bağlılığı hem de kendi bölgesindeki saygınlığı açısından değerli bir insandı. Arkasında pek çok kollara ayrılmış kalabalık bir kabilesinin olması onu siyasi açıdan önemli yapan diğer yönüydü.

Becîlelilerin Medine'ye geldiği günlerde Becîle'nin kollardan biri olan Ahmesoğulları da Kays b. Azra el-Ahmesî liderliğinde 250 kişilik bir heyetle birlikte Medine'ye geldiler. Rasûlullah onlara kim olduklarını sorduğunda "bizler Ahmesullahız" diye cevap verdiler.⁸¹ Ahmesî mutaassıp, cesur, kahraman, gayretli, anlamlarına gelmektedir.⁸² Rasûlullah onların kabile ismine en uygun şekilde Allah rızası için hareket ettiklerini ifade ederek "ve siz bugün Allah için (buraya geldiniz)" dedi. Hz. Peygamber diğer heyetlerde de olduğu gibi her iki kabile heyetine çeşitli hediyeler verdi. Bilal'e hediyeleri dağıtırken önce Ahmesîlerden başlanmasını emretti.⁸³ Hz. Peygamberin onlara öncelik vermesinin sebebi de muhtemelen Ahmesîlerin isimlerinden ötürü kabile olarak kendilerine farklı bir değerlilik atfetmeleri ve böyle tanınmaları idi. Hz. Peygamber de onları onurlandırmak istemişti.

Hz. Peygamber Cerîr b. Abdullah ile görüşmesinde ondan yaşadığı bölge hakkında bilgi almak istedi. Özellikle İslamiyet'in bu topraklarda yerleşik olan kabileler arasındaki durumunu merak ediyordu. Cerîr'in verdiği bilgilere göre geldiği yerde İslamiyet hızla yayılmaktaydı. Zira mescitlerden ve farklı mekânlardan gittikçe daha fazla ezan sesleri yükseliyordu. Kabileler taptıkları putları bir bir kırmaktaydı. Böylece Necran halkı arasında İslam'ı seçenler günden güne artıyordu. Hz. Peygamber bölge Araplarının ortak putu olan Zülhalesa'nın durumunu sorduğunda Cerîr onun henüz aynı durumda olduğunu belirterek "inşallah Allah bizi ondan kurtaracaktır" dedi. Bu mahcubiyet içeren aynı zamanda putun ortadan kaldırılacağına dair Allah'ın izni ile söz verme anlamı taşıyan bir cevaptı. Hz. Peygamber Zülhalesa'nın yıkılması görevini Cerîr'e verdi.⁸⁴

Daha önce Rasûlullah, hicretin dokuzuncu yılında yirmi kişiden oluşan küçük bir birliği Ensardan Kutbe b. Âmir liderliğinde Tebâle bölgesine Has'amlıların üzerine göndermiş ve onları bozguna uğratmıştı.⁸⁵ Zülhalesa tapınağının halen yerinde oluşu bölge Araplarının yakın bir zamanda girdiği yeni dinlerini ve Medine'ye bağlılıklarını tehdit etmekte ve bu durum Hz. Peygamber'i huzursuz etmekteydi. Yalnız Cerîr'i endişelendiren

⁸⁰ H. 50 (670) yılında Muğire b. Şu'be'nin vefatı sebebiyle Kûfe'de bulunan Cerîr, insanlara yaptığı konuşma ile mevcut ortamı sakinleştirici bir görev yüklenmiştir. Cerîr o gün mevcut topluluğun içinde ayağa kalkarak Allah'a hamdü sena etmiş, sonra "Size yeni vali gelinceye kadar, bir ve ortağı bulunmayan Allah'tan korkmanız, vakar ve sükûnet halinde olmanız gerekir. Şimdi yeni vali gelecek. Fakat sizler (sabık)valiniz için Allah'tan başışlanma dileyiniz. Çünkü o emiriniz başışlamayı severdi. Nitekim ben Rasûlullah'a geldim ona İslam üzere biat ettiğimi söylediğimde o bana her Müslümana nasihat etmem konusunda şart koştu. Ben de biatımı bunun üzerine yaptım. Bu mescidin Rabbine yemin olsun ki ben size nasihat eden bir kişiyim" demiş ve ardından istiğfar ederek hutbeden inmiştir bk. Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 2/350 (No. 2471).

⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/261.

⁸² Ahmesî ifadesinin Kureyş ve müttefikleri için kullanılması konusu için bk. Recep Uslu, "Hums", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/364-365.

⁸³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/261.

⁸⁴ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 35-36; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/261.

⁸⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/122.

bir sorun vardı. At üzerinde sabit duramıyor, düşüyordu. Hz. Peygamber onun bu durumunu öğrendiğinde görevi başkasına vermeyi bir an bile düşünmedi. Bunun yerine Cerîr'in göğsünü mesh etti ve onun için "Allah'ım onu hidayete eren ve hidayete erdiren yap" diyerek ata bindirdi. Hz. Peygamber, Cerîr'e bir sancak vererek ve muvaffak olması için dua ederek Ahmesîlerin de içinde bulunduğu 150 ya da 200 kişilik bir grupla tapınağı yıkmak üzere yola çıkardı.⁸⁶ Zülhalesa, Has'amlıların yaşadığı bölgede bulunuyordu. Ona Ka'betü'l-Yemâniyye de deniliyordu.⁸⁷ Dolayısıyla tapınağın yıkılması için Has'amlılarla çatışmak gerekecekti. Has'amlılarla birlikte Bâhileliler de putu korumak için direndiler. Ancak Cerîr Ahmesîlerin yardımıyla onları bozguna uğrattı. Tapınağı yıktı ve ardından ateşe verdi.⁸⁸ Cerîr bir nevi Kâbe'ye rakip kabul edilen Zülhalesa'yı yıktıktan sonra müjdeyi Hz. Peygamber'e ulaştırdı. Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Rasûlü, seni hak ile gönderene yemin olsun ki onları uyuz bir deve gibi bırakıncaya kadar oradan ayrılmadım" dedi. Hz. Peygamber o kadar memnun oldu ki sefere atlı bir birlik olarak katılan Ahmesîleri defalarca kutladı. Cerîr, bu seferle birlikte Has'amlıların Müslüman olmasına katkı sağladı. Nitekim bu kabile çok geçmeden Eş'as b. Zahr ve Enes b. Müdrîk liderliğinde oluşturulan bir heyetle Medine'ye gelerek Müslüman olduklarını açıkladılar ve Hz. Peygamber'e bağlılık bildirdiler. Hz. Peygamber'in böyle önemli bir görevi Cerîr'e vermiş olması onu kendi bölgesinin lideri olarak kabul ettiği anlamını taşıyordu. Böyle bir mesajın bölge Araplarına iletilmiş olması Cerîr'in Has'amlılar da dâhil olmak üzere kabileler üzerinde söz sahibi olmasında ve ileride gerçekleşecek fetihlerde onları bir araya toplamasında etkili oldu. Cerîr b. Abdullah bizzat Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e görevini tamamladığını bildirdiği, müjdeyi vermek için ise Ebû Ertah'ı önden gönderdiği ifade edilmektedir.⁸⁹

Hz. Peygamber birçok kabile reisine İslam'a davet mektupları göndermiş, bazı mektuplarla da kabilelerin İslam Devleti'ne tabi olmalarının ardından sorumluluklarının gereğini detaylı olarak onlara bildirmiştir.⁹⁰ Hz. Peygamber Medine'ye gelen Has'amlılara da bu vesile ile bir mektup yazdırmış, bu mektupta ürünlerinden verecekleri vergiler konusunda devlete karşı vazifelerini açıklamıştır. Mektubun yazılışı sırasında Has'amlılar nezdinde önemli bir isim olan ve Zülhalesa tapınağını yıkarak onları dize getiren Cerîr b. Abdullah da hazır bulunmuş ve Hz. Peygamberin mektupta belirttiği hususlara şahitlik yapmıştır.⁹¹

Cerîr'in özellikle Hz. Peygamber'in yanında olmak, ondan İslam'ı öğrenmek ve hizmetinde bulunmak için farklı zamanlarda Medine'ye geldiği veya burada azımsanmayacak bir dönem kaldığı anlaşılmaktadır. Rivayet ettiği belirtilen 60 civarındaki hadislerin konuları itibarıyla birbirinden oldukça farklı olması onun Medine'de bulunduğu süre içinde Hz. Peygamber'in yanından neredeyse hiç ayrılmadığını, bu konuda üzerine sorumluluk aldığını göstermektedir. Bu hadislerin içerisinde siyasi nitelikte olanların yanı sıra, abdest, iman, cihad, oruç, ölünün defni, taharet, zekât, ru'yetullah, âdab, güzel ahlak vs.

⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/261; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 4/1595.

⁸⁷ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 2/300 (No. 2255).

⁸⁸ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm*, 36; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb* 1/ 238.

⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/261-262; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 4/1595-1596.

⁹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/198-221.

⁹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/218; Cevad Ali, *el-Mufassal*, 7/195.

pek çok konu yer almaktadır. Yine rivayet ettiği hadislerden kendisinin Hz. Peygamber ile yolculukları olduğunu öğrenmekteyiz.⁹² O, bilinçli bir şekilde Hz. Peygamber'in yanında bulunmaya ve mümkün oldukça ondan istifade etmeye çalıştı. Hz. Peygamber'in biat esnasında ondan insanlara nasihat etmesini istemesi de onun dinini detaylı bir şekilde öğrenmek için Hz. Peygamber ile uzun bir süre kalacağı anlamına gelmekteydi. Aksi takdirde bu görevi ifa etmesi pek mümkün olamazdı. Nitekim Cerîr, Hz. Peygamber'den sonra meydana gelen siyasi ve sosyal meselelerde bizzat duyduğu hadisleri ifade ederek insanlara yol göstermeye ve kendisi de bu doğrultuda hareket etmeye özellikle gayret etti.

3. Cerîr b. Abdullah'ın Mürtedlerle Mücadelesi

Cerîr b. Abdullah'ın Hz. Peygamber ile en son görüşmesi muhtemelen Hz. Peygamber'in ona iki Yemen melikini ve dolayısıyla tabiiyetlerindeki halkları İslam'a davet etme görevi verdiği dönemde gerçekleşti. Nitekim Hz. Peygamber, kendisi ile birlikte Cerîr b. Abdullah'ın da bulunduğu veda haccından⁹³ dönmelerinin ardından vefatına yakın bir dönemde Cerîr'i Yemen'e Zû Amr ve Zülkelâ'yı İslam'a davet için gönderdi.⁹⁴ Hz. Peygamber'in vefatına yakın Esvedü'l-Ansî'nin yanı sıra Müseylime ve Tuleyha b. Huveylid isyan etmişlerdi. Hz. Peygamber, sahte peygamberlere karşı harekete geçerek buldukları bölgelere elçiler gönderdi. Bölgede Esved'e ve diğer çıkabilecek isyanlara karşı Müslümanların sayısını ve gücünü artırmak gerekiyordu. Bu amaçla görevlendirdiği bazı elçilerini de İslam'a davet ve Esved'e karşı birleşmek maksadıyla hazırladığı mektuplarla birlikte belli isimlere yönlendirdi. Veber b. Yuhannes; Fîruz ve Cüheys ed-Deylemî'ye, Akra b. Abdullah el-Himyerî; Zû Zûd ve Zû Mürrân'a, Furât b. Hayyân el-İclî; Sümâme b. Üsâl'a, Ziyâd b. Hanzale et-Temîmî el-Amrî; Kays b. Âsım ve Zibrikân b. Bedr'e, Salsal b. Şürahbîl; Sebre el-Anberî'ye, Vekî ed-Dâremî; Amr b. el-Mahcûb el-Amrî ve Amr b. el-Hâfâcî'ye, Dırâr b. el-Ezver el-Esedî; Avf ez-Zerkânî Sinân el-Esedî ve ed-Düelî'ye, Nâim b. Mes'ûd el-Eşcâî; İbn Zillihye ve İbn Müşeymisa el-Cübeyrî'ye gönderildi. Cerîr b. Abdullah'ın Zülkelâ ve Zû Zuleym ile görüşmek üzere görevlendirilmesi de aynı süreçte gerçekleşti.⁹⁵ Böylece Yemen'de Müslümanlar için büyük bir tehdit haline gelen Esved hareketinin bitirilmesi maksadıyla gereken tüm bağlantılar kuruldu.

Yemen'in Himyer bölgesinde kendisi ile aynı isme sahip kabilesinin reisi olan Zülkelâ aynı zamanda Ka'bu'l-Ahbâr'ın amcasının oğluydu.⁹⁶ Cevad Ali'ye göre Zülkelâ soyuna mensup olması, onun Habeş işgalinden önce Yemen'i yöneten aileden olduğunu göstermektedir. Nitekim onlar Yemen'deki Himyerîlerin şerefli ailelerindendi.⁹⁷ Hz.

⁹² Bk. Mehmet Dilek, "Cerîr b. Abdullah'ın Rivayet Ettiği Hadisler", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 9 (Haziran 2020), 111-149; Dilek vd., "Cerîr b. Abdullah'ın Rivayet Ettiği Ahkâm Hadisleri", 409-437.

⁹³ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 2/358 (No. 2506).

⁹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/203; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 2/301 (No. 2259); İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 1/237; Cevad Ali, *el-Mufassal*, 7/182.

⁹⁵ Taberî, *Târîh*, 3/185-187. Daha önce verilen ve hadis olarak da rivayet edilmiş olan bilginin aksine Taberî'de geçen bu rivayette ve diğer bazı kaynaklarda Cerîr'in Zülkelâ ve Zû Amr ile değil Zülkelâ ve Zû Zuleym ile görüştüğü belirtilmektedir. Bu durumda Cerîr'in diğer iki kişinin yanında Zû Zuleym ile de ayrıca görüşmüş olduğu anlaşılmaktadır bk. Taberî, *Târîh*, 3/185-187. Zû Zuleym Havşeb olarak da isimlendirilen Yemenli bir kişi olarak tanıtılmaktadır bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/355.

⁹⁶ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 2/471.

⁹⁷ Cevad Ali, *el-Mufassal*, 7/182.

Peygamber, Cerîr b. Abdullah aracılığıyla Zülkelâ el-Himyerî'ye bir mektup gönderdi. O gelen davet üzerine İslam'a girdi. Yemen'de nüfuzlu bir kişi olan Zülkelâ ile birlikte zevcesi Duraybe bint Ebrehe b. Sabbah da Müslüman oldu.⁹⁸

Zû Amr el-Himyerî de Yemen krallarından bir Yahudiydi. Rivayete göre Zû Amr kendisinde olan bilgilerden yola çıkarak Hz. Peygamber'in ölüm gününün ne zaman olacağını tespit etmiş ve bunu Cerîr ile paylaşmıştı.⁹⁹ Bu hâdise Zû Amr ve Zülkelâ'nın Cerîr'le birlikte Medine'ye Hz. Peygamber ile görüşmek üzere yola çıkmaları sırasında gerçekleşti.¹⁰⁰ Gerçekten de karşılaştıkları kabile Zû Amr'ın belirttiği günde Hz. Peygamber'in vefat ettiğini, Hz. Ebubekir'in ise halife olduğunu haber verdi. Cerîr'in Medine'ye götürmekte olduğu bu iki değerli şahsiyet Müslüman olmuşlardı ancak gelen haber üzerine Medine'ye gitmekten vazgeçtiler. Cerîr'den Halifeye tabi olduklarını bildirmelerini istediler.¹⁰¹ Cerîr, Medine'ye geldiğinde yeni halife Hz. Ebubekir onun gelişinden memnun olmuştu ancak Yemen'in bu iki güçlü şahsiyetini yanında getirmediği için de bir parça rahatsızlık duydu.¹⁰² Zira yeni süreçte Müslümanlara destek olmaları için onlara ihtiyacı vardı.

Belazurî'de geçen bir rivayette Hz. Peygamber'in Cerîr'i Esvedü'l-Ansî'yi İslam'a davet için görevlendirdiği belirtilmektedir. Bu rivayete göre Cerîr görevini yerine getirmiş, bu şahıs ile görüşmüş ancak o Müslüman olmamış¹⁰³ ve isyan hareketini daha da genişletmişti. Esasen Esved isyan hareketine Cerîr'in memleketi olan Necran'dan başlamıştı ve Esved'in tarafına Has'am ve Becile'den de katılanlar olmuştu.¹⁰⁴ Dolayısıyla Belazurî'de yer alan bu bilgiye göre Hz. Peygamber'in Cerîr b. Abdullah'ın Esved'le görüşmesini istemiş olması mümkün görünmektedir.¹⁰⁵ Nitekim Hz. Peygamber Cerîr'i Zülkelâ ve Zû Amr'a gönderdiğinde bu kişilerin irtidâd etmiş olan Esved'e karşı Müslümanlara destek olmalarını istemişti.¹⁰⁶ İbn Hacer, Hz. Peygamber'in Cerîr aracılığıyla Zülkelâ ile birlikte Zû Züleym ve Fîrûz'un da Esved'e karşı savaşma konusunda destek vermelerini istediğini belirtmektedir.¹⁰⁷ Esved Yemen'in neredeyse tamamını etkisi altına almıştı ancak bağlantı kurulan isimler, Hz. Peygamber'den aldıkları mektupların verdiği heyecanla Esved'e karşı mücadelede hazır vaziyet aldılar. Ancak büyük bir harekâta gerek kalmadan Esved'in ortadan kaldırılması bir süre için de olsa Yemen'de çıkan isyanın bastırılmasını sağladı.¹⁰⁸

Hz. Peygamber vefat edince Hz. Ebubekir halife oldu. Rasûlullah'ın henüz vefatından önce başlayan sahte peygamberlik ve irtidâd hareketleri onun vefat haberi ile birlikte hızlı

⁹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/203.

⁹⁹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 75.

¹⁰⁰ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 2/470.

¹⁰¹ Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 2/301 (No. 2259); İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb* 2/470.

¹⁰² Halit Özkan, "Zülkelâ el-Himyerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/568-569.

¹⁰³ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvud el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 109.

¹⁰⁴ Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, 116-117.

¹⁰⁵ Belazurî'de bu rivayetin aksine Cerîr'in Hz. Peygamber tarafından Yemen'e gönderildiğini kabul etmeyenlerin de olduğu belirtilmektedir bk. Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 109.

¹⁰⁶ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb* 2/474.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/158.

¹⁰⁸ Taberî, *Târîh*, 3/227-240.

bir şekilde Arap kabileleri arasında yayıldı. Birçok Yemenli kabile Medine merkezli İslam Devleti'nden tek tek kopmaya başladılar. Hz. Ebubekir bu sıkıntılı süreçte kendisine tereddütsüz biat edenleri buldukları bölgelerden haber getirmek üzere yanına çağırdı. Bu kimseler içerisinde Cerîr b. Abdullah da bulunuyordu. Akra b. Abdullah ve Veber b. Yuhannes de aynı görevle Medine'ye gelmişlerdi. Halife, tıpkı Hz. Peygamber gibi onlara mektuplar vererek kendi bölgelerine gönderdi. Cerîr b. Abdullah'ın görevi kavminden Müslümanları yanına alması ve irtidâd edenlerle mücadele etmesiydi. Cerîr, özellikle Zülhalesa'yı yıkması sebebiyle ona büyük bir öfke duyan Has'amlıların üzerine gitti. Halife Ebubekir'in görevlendirdiği bir komutan olarak bölgedeki mürted kabilelerle savaştı. Has'amlılar Hz. Peygamber'in vefatının ardından Zülhalesa'yı yeniden inşa etmeye kalkışmışlardı. Kabilesi Cerîr'in kararlılığından etkilenmiş olmalıdır ki kendisine karşı savaşanlar, itaat edenler içerisinde azınlıkta kalmışlardı. Cerîr'in başarılı geçen harekâtı neticesinde onlar da kısa bir süre içinde etkisiz hale getirildiler. Bu görevinin ardından Cerîr b. Abdullah Necran'a döndü ve halifenin talimatına uygun olarak kendisine verilecek yeni bir emri beklemeye başladı.¹⁰⁹

Cerîr b. Abdullah, Yemen bölgesinde mürtedlerle savaşa devam etti. Muhacir b. Ümeyye komutasında Necran'a hareket etti. Muhacir b. Ümeyye'nin yanında Cerîr'in komuta ettiği Becîlelilerin dışında Mekke ve Taifli askerler de bulunmaktaydı. Necran'da Murad kabilesinden Ferve b. Müseyk de onlara katıldı. İsyancılardan Amr b. Ma'dikerîb Müslümanların çağrısını kabul ederek teslim oldu. Ancak eman almadığı için elleri bağlanarak Medine'ye gönderildi. Aynı şekilde Becîle kabilesinin liderlerinden Kays b. Mekşuh¹¹⁰ da esir edildi. Zira kavimlerinin liderleri olarak Müslümanlara karşı savaşmaları sebebiyle haklarında kararı halife verecekti.¹¹¹

Kinde Kabilesi'nin lideri Eş'as b. Kays, Hadramut'ta isyan etmişti. Yemen'de etkili bir kabile olan Kindeliler sayıca da oldukça kalabalıktılar. Hz. Ebubekir tarafından üzerlerine gönderilen Ziyad b. Lebid başarılı olamamış, Kindeliler kontrol altına alınamamıştı. Hz. Ebubekir yeni bir askeri grup ile üzerlerine gidilmesini istiyordu. Bölgeye Muhacir b. Ümeyye yönlendirildi. Ayrıca rivayete göre o sırada Mekke'de bulunan İkrime b. Ebu Cehil'in de gönderilmesi uygun görüldü. İkrime cesur, savaşçı bir kişilikti. Kendisine Hicaz halkından yanına alabileceği kadar askeri alması, Yemen'e ulaştığında ise bölgedeki Müslümanlardan takviye istemesi söylendi. İkrime 2 bin kişilik bir kuvvetle Necran'a ulaştığında Cerîr b. Abdullah'dan kabilesi ile birlikte Kindelilere karşı savaşmak üzere kendisine katılması için destek istedi. Ancak Cerîr bu isteği yerine getirmedi. Kindelilere karşı savaşmaktan kaçındı. Hz. Ebubekir, Cerîr b. Abdullah'a talimat göndererek Kindelilere karşı kabilesinden birlik oluşturmasını ve İkrime'ye katılmasını istememiş, Yemen bölgesinden katılacak olanları isteğine bırakmıştı. Bunun sebebi muhtemelen Kindelilerin gücü ve Yemen'deki nüfuzudur. Bölge Arapları Kindelileri karşılığında almaktan çekinmişler, hatta bazı kabilelerin Kureys'e karşı gönlü Kindelilerden yana olmuştu. Nitekim Deba halkı

¹⁰⁹ Taberî, *Târîh*, 3/318-322; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 7/185.

¹¹⁰ Taberî, *Târîh*, 3/329; Hüseyin Algül, "Kays b. Mekşûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/32.

¹¹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/229.

İkrime ve ordusuna karşı Kindeliler ve diğer isyan eden Yemenlilerle birlikte savaşmak üzere harekete geçmiş, ancak İkrime b. Ebu Cehil halifenin emri ile Kindelilere yönelmeden önce onları etkisiz hale getirmişti.¹¹² İrtidat hadiseleri sırasında Güneyli Arapların kabileci duygularının harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte gerçekten de yukarıdaki rivayet doğruysa ve Cerîr, Eş'as'a karşı savaşmak istememişse bunun sebebi onun vergi konusunda çıkan anlaşmazlık üzerine isyan ettiğini, inanç konusunda belirgin bir problemi olmadığını düşünmesi de olabilir.¹¹³ Ancak yıllar sonra Eş'as b. Kays ve Cerîr b. Abdullah bir cenazede görüştiklerinde Eş'as Cerîr'i takdir eder bir şekilde, "Ben irtidâd ettim ama sen etmedin" dediği rivayet edilmektedir.¹¹⁴

Hâlid b. Velid'in Yemâme bölgesinde gerçekleştirdiği harekât sırasında Halife'den yardım istemesi üzerine Cerîr b. Abdullah'ın bu defa o bölgeye yönlendirildiği rivayetler arasındadır. Bu bilgiye göre Cerîr, Yemâme'ye ulaştığında Hâlid b. Velid oradan ayrılmaktaydı. Onu el-Mezar emiri üzerine gönderdi.¹¹⁵ Cerîr Basra yolu üzerinde bulunan el-Mezar merzubanını mağlup etti.¹¹⁶

Hız. Ebubekir tarafından Necran'daki mürtedlerle savaşmak üzere görevlendirilmiş ve görevini hakkıyla yerine getirmiş olan Cerîr b. Abdullah, halife tarafından bu defa da Hâlid b. Saîd b. el-Âs'a destek olmak üzere Şam'a gönderildi.¹¹⁷ Cerîr'in Hız. Peygamber döneminden itibaren en büyük hayali Necran'daki kabilesi ile birlikte dağılık haldeki Becîlelileri bir araya toplamaktı. Böylece onların lideri olacak, onlar için yeni bir yerleşim alanı oluşturacak ve İslam ordusu içerisindeki askeri gücünü artıracaktı. Bu amaçla Hız. Ebubekir'den yetki almak üzere Hâlid'den müsaade aldı. Hız. Ebubekir'e, kabilesinin lideri olma konusunda Hız. Peygamber'in kendisine vaadi olduğunu belirtti ve bu konu ile ilgili şahitler getirdi. Hız. Ebubekir ise Sâsânî ve Bizans topraklarına büyük fetihler gerçekleştirmek istedikleri ve henüz yolun başında oldukları halde onun böyle bir hesap üzerinden hareket etmesinin zamansız bir talep olduğunu ifade ederek isteğini reddetti. Irak fetihlerine gönderilen Hâlid b. Velid'e destek olması gerektiğini söyleyerek onu Hîre'ye yönlendirdi.¹¹⁸ Cerîr b. Abdullah ve Becîle kabilesi için bundan sonraki süreç daha çok Irak üzerine gerçekleştirilen fetih hareketleri ile devam etti.¹¹⁹

Sonuç

İslam'dan önce Serat ile Necran toprakları arasında yaşamakta olan Becîle kabilesinin lideri Cerîr b. Abdullah, gerek dış görünüşü gerekse seçkin karakteri ile çevresinde saygın bir kişi olarak tanınmaktaydı. Kabilesi ile ilgili rivayetler onların

¹¹² Muhammed b. Ömer b. Vakidi's-Sehmî bi'l-Vela el-Medenî Ebû Abdillâh el-Vâkudî, *Kitâbu'r-ridde*, thk. Yahyâ el-Cebûrî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1410/1990), 197-200.

¹¹³ Bkz. Yasemin Barlak, "Dört Halife Dönemi Siyasî Hadiselerinde Eş'as b. Kays'ın Rolü", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (Aralık 2016), 110.

¹¹⁴ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşâb*, 1/134.

¹¹⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 239.

¹¹⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 249-250.

¹¹⁷ Taberî, *Târîh*, 3/365; M. Yaşar Kandemir, "Hâlid b. Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/287-288.

¹¹⁸ Taberî, *Târîh*, 3/365.

¹¹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/583.

Kahtânîlerden mi yoksa Adnânîlerden mi geldiği konusunda ihtilafıdır. Ancak Hz. Peygamber'in hadisine de konu olduğu üzere o ve kabilesi Yemen'i temsil etmektedir.

Hz. Peygamber'in vefatına yakın Arabistan'ın farklı bölgelerinden kabileler heyetler halinde Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e bağlılık bildirdikleri dönemde Cerîr b. Abdullah da kabilesinden 150 kişiyi yanına alarak Medine'ye gelmiştir. Hz. Peygamber onu sevmiş, ona güvenmiş ve onu Ensar ve Muhacir gibi seçkin sahabîleri arasına dâhil etmiştir. Cerîr b. Abdullah ise bundan sonraki süreçte Hz. Peygamber'e mümkün oldukça yakın olmaya çalışmış, İslam'ı öğrenmek için ondan istifade etmeye gayret etmiştir. Öyle ki kısa bir süre içinde ondan çok kıymetli hadisler nakletme başarısını göstermiştir.

Yemen, İslam'ın yayılması ve Müslümanların siyasi yükselişi için büyük önem taşıyan bölgelerdendir. Bölgenin tarih boyunca coğrafi ve stratejik değerinin tartışılmaz olmasının yanında Bizanslılar ve Sâsânîler için rekabet sahası olması dinî açıdan da Yemen'i dikkat çekici bir konuma getirmiştir. İslam'ın gelişinin hemen öncesinde bölgenin Hıristiyanlık ve Yahudilik için de bir mücadele sahası olduğu görülmektedir. Böyle bir ortamda çoğunlukla Kahtânî Araplarından oluşan Yemen halkının Müslümanlaşması ve Medine merkezli İslam Devleti'ne tabi olması için burada yaşayan samimi liderler ve kabilelerinin desteğine büyük ihtiyaç duyulmuştur. Cerîr b. Abdullah ve kabilesinin İslam'a girmesi, Müslümanların bölgede dinî ve siyasi üstünlüğü ele geçirmelerine katkı sağlamıştır.

Yemen bölgesinde putperest Arapların taptığı ve bir nevi bölgenin kâbesi gibi gösterilen Zülhalesa tapınağını yıkma görevini Hz. Peygamber, Cerîr b. Abdullah'a vermiştir. Bu devasa tapınağın bölge Arapları için çok büyük kıymeti vardır. Cerîr, Arapların bütün direnişine rağmen Hz. Peygamber için huzursuzluk sebebi olan tapınağı yıkmış ve böylece çevresindeki putperest Arapların İslam'a girmelerine de vesile olmuştur.

Cerîr b. Abdullah'ın Hz. Peygamber'den aldığı son görevi Yemen'in nüfuzlu ailelerinin önde gelen liderlerinden Zülkelâ ve Zû Amr'ı İslam'a davet etmek ve Sahte Peygamber Esved'e karşı Yemen'de güç birliği yapmak için faaliyete geçmek olmuştur. Bir rivayete göre Esved'in tekrar İslam'a dönmesi için onunla görüşmüştür. Hz. Peygamber'in vefatının ardından ise derhal Hz. Ebubekir'e bağlılık bildirmiş ve Yemen'de irtidâd eden ve devlete karşı ayaklanan kabilelere karşı savaşmak için harekete geçmiştir. Öncelikle kendi kabilesinden ve kardeş kabile olan Has'amlılardan irtidâd edenlere karşı mücadele etmiş, ardından Necran'daki diğer çarpışmalara katılmıştır. Halifenin verdiği görevleri büyük bir itaatkârlıkla yerine getirmiştir.

Mürtedlerle mücadeleden başarıyla çıkan Müslümanlar Halife Hz. Ebubekir tarafından Irak ve Suriye fetihlerine yönlendirildiğinde Cerîr b. Abdullah liderliğinde Becîleliler de Irak fetihlerinde görevlendirilmiştir. Cerîr b. Abdullah'ın bundan sonraki hayatı öncelikle dağınık haldeki Becîlelileri bir araya toplamak ve ardından kabilesi ile birlikte son nefesine kadar dini ve devleti için mücadele etmek üzere şekillenmiştir.

Cerîr b. Abdullah, kabilesi, kişilik özellikleri ve Hz. Peygamber'in onun için belirlediği misyonu ile ilk dönem İslam tarihi içerisinde örnek bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed Emin. *Fecrû'l-İslâm (İslâm'ın Doğuşu)*. çev. Ahmed Serdaroğlu. Ankara: Kılıç Kitabevi, 1976.
- Algül, Hüseyin. "Kays b. Meksûh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/32. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Âlûsî, Seyyid Mahmûd Şükrî el-Bağdâdî. *Bulûğu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Arslantaş, Nuh. *Hiz. Muhammed Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.
- Arslantaş, Nuh. "Zünvâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/511-513. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Barlak, Yasemin. "Dört Halife Dönemi Siyasî Hadiselerinde Eş'as b. Kays'ın Rolü". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (Aralık, 2016), 101-141.
- Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdilaziz b. Muhammed el-Bekrî el-Endelüsî. *Mu'cemü me'sta'cem min esmâi'l-bilâd ve'l-mevâdî*. 4 Cilt. Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, Beyrut: 1403/1983.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvud. *Fütûhu'l-büldân*. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Bilge, Mustafa L. "Necran". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/507-508. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Heyet. 9 Cilt. Bulak: (Sultaniyye) el-Matbaatü'l-Kübra el-Emîriyye, 1311/1893.
- Cevad Ali. *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslam*. 20 Cilt. b.y.: Dâru's-Sâkî, 1422/2001.
- Dilek, Mehmet. "Cerîr b. Abdullah'ın Rivayet Ettiği Hadisler". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 9 (Haziran 2020), 111-149.
- Dilek, Mehmet vd. "Cerîr b. Abdullah'ın Rivayet Ettiği Ahkâm Hadisleri", *Turkish Academic Research Review* 5/3 (2020), 410-437.
- Fayda, Mustafa. *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1982.
- Fayda, Mustafa. "Cerîr b. Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/410-411. TDV Yayınları, İstanbul: 1993.
- Günaltay, Şemseddin. *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. sad. M. Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997.
- Harman, Ömer Faruk. "Zülhalesa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/561. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târîh*. thk. Ömer Abdü's-Selâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ümeyye b. Amr el-Bağdadi. *el-Muhabber*. thk. Ilse Lichtenstädter. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1431/2010.
- İbn Hacer Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî ez-Zâhirî. *Cemheretü ensâbi'l-Arab*. thk. Heyet. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Tahâ Abdurraûf Sa'd. 2 Cilt. b.y.:Şirketu't-Tabba'atu'l- Fenniyyetu'l-Muttahide, ts.
- İbn Hurdâzbih, Ebu'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah el-Ma'rûf. *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, Beyrut: Dâru Sâdır Ofset Leiden, 1306/1889.

- İbnü'l-Kelbî Ebû Manzur Hişam b. Muhammed. *Kitâbü'l-esnâm*, thk. Ahmed Zeki Paşa. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 4. Basım, 1421/2000.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânü'l-Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hâlid b. Saîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/287-288. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kapar, Mehmet Ali. *Heyetler Hz. Peygamber Dönemi Diploması*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Kara, Cahid. "Heyetler Yılı (Senetü'l-Vüfûd): Tarihsel Arka Plan Üzerine Bir İnceleme", *İSTEM* 23 (2014), 101-162.
- Kazancı, Ahmet Lütfi. "Ebrehe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kelpetin, Mahmut. *İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.
- Kur'ân Yolu (Erişim 10 Nisan 2022), el-Burûc 85/4-10.
<https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Kur'ân Yolu (Erişim 13 Nisan 2022), el-Fîl 105/1-5.
<https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Kur'ân Yolu. (Erişim 30 Ocak 2022), el-Kureyş 106/1-4. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Kur'ân Yolu. (Erişim 08 Ocak 2022), el-Mü'minûn 23/84-90. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Minkarî, Nasr b. Müzâhim. *Vak'atü Sıffîn*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn. Beyrut: y.y., 1410/1990.
- Mukaddemî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *et-Târîh ve esmâ'ü'l-muḥaddisîn ve künâhüm*. thk. Muhammed b. İbrahim el-Luhayyidân. b.y.: Dâru'l-Kütüb ve's-Sünne, 1415/1994.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Özkan, Halit. "Zülkelâ el-Himyerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/568-569. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Palabıyık, Hanefî. "Araplarda Putperestlik ve Hicaz Putlarından/Beytlerinden Biri Olarak "Zülhalesa"". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Bahar 2017), 7-38.
- Savaş, Rıza. "İslâm'dan Önce Hicaz Bölgesindeki Araplarda Tarih", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 257-268.
- Sönmez, Zekiye. "Necrân'da Hıristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Hıristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2017), 117-148.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Mutî'l-Hamiyyi's-Şâmî Ebû'l-Kâsım. *Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdilmecid eş-Şâmî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 2. Basım, 1415/1994.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmülî Ebû Ca'fer. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 2. Basım, 1387/1967.
- Uslu, Recep. "Hums". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/364-365. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Vâkidî, Muhammed b. Ömer b. Vakidî's-Sehmî bi'l-Vela el-Medenî ebû Abdillâh. *Kitâbu'r-ridde*. thk. Yahyâ el-Cebûrî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1410/1990.
- Ya'kûbî, Ahmed b. İshak b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *el-Buldân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Ya'kûbî, Ahmed b. İshak b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. nşr. Halîl el-Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1423/2002.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-buldân*, 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1416/1995.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Mecmûatü mine'l-Muhakkikîn bieşrâf eş-Şeyh Şuayb el-Arnâvûd. 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.